

Beata Stelmach

Współczesne formy cenzury medialnej w Unii Europejskiej

Wstęp

Cenzura jest formą kontroli i ograniczenia każdej dziedziny życia, to ograniczenie prawa do wypowiedzi, prawa do wolności słowa i wolności prasy. Przejawia się w szczególności kontrolą ze strony państwa tych dziedzin życia, które uważane są za zagrażające jego normalnemu funkcjonowaniu oraz harmonijnemu rozwojowi, Cenzura miała największe znaczenie będąc narzędziem władzy totalitarnej. Wówczas to wyraźnie pokazała się zależność pomiędzy władzą państwową a cenzurą w mediach i prasie, gdyż zaczęto uważać, że w dobie kształtowania się społeczeństwa informacyjnego największym zagrożeniem jest przepływ informacji. W państwach demokratycznych zakazane jest funkcjonowanie cenzury. Jednak cenzura może przybierać różne formy, co powoduje, że pomimo zakazu jej obowiązywania wciąż jest ona obecna w naszym życiu.

W dobie kultury masowej media są podstawą systemu komunikacji, dlatego jako główny nośnik informacji są skazane na cenzurę. Niezaprzeczalny jest wpływ mediów na kształtowanie świadomości, preferencji, poglądów ludzi, a także całego społeczeństwa. Media to narzędzie kontroli, instrument zarządzania społecznego. To słowo i obraz kształtują ludzką świadomość, docierając do

setek odbiorców, co powoduje, że media kształtują nie tylko indywidualne upodobania, ale także wpływają na podejmowane przez obywateli decyzje życiowe i polityczne. W państwach członkowskich Unii Europejskiej, demokratycznych państwach, swobodny dostęp do informacji jest zagwarantowany, co sprawia, że zasięg oddziaływania mediów jest niczym nieograniczony. Czy to oznacza, że media są wolne?

Żyjąc w wolnej Europie nie do końca zdajemy sobie sprawę z istnienia w naszym życiu cenzury, która była, jest i będzie. Poprzez przedstawienie różnorodnych form cenzury, chcę pokazać jej stałą obecności w naszym życiu, ukazać jak duży wpływ ma ona na nas oraz odpowiedzieć na pytanie, czy cenzura jest zjawiskiem negatywnym. Może dzięki temu będziemy bardziej świadomie podejmować swoje decyzje, nie opierając się na kreowanej rzeczywistości ocenzonego świata mediów.

1. Europejskie media w świecie wolności i ograniczeń

Media stają się dziś nieodłącznym elementem współczesnego życia¹, z drugiej strony są ucieczką od realnego świata. Media zaspokajają nasze potrzeby emocjonalne, poznawcze, pełnią rolę edukacyjną, ułatwiają procesy komunikacji, kształtują postawy wśród dorosłych i dzieci, promują system wartości. Media oprócz tej pozytywnej strony mają bardzo dużo wad. To one promują przemoc, konsumpcyjny styl życia, prezentują negatywne wzorce zachowań. Oddziaływanie mediów na społeczeństwo jest bardzo duże. Media

¹ M. Brachfogel, *Mass media – narzędzie czy podmiot władzy?*, [w:] J. Marszałek-Kawa (red.), *Współczesne oblicza mediów*, Toruń 2005, s. 14.

jako instrument kontroli społecznej ponoszą odpowiedzialność, za to, co jest w nich emitowane, gdyż kontakt widza z nimi przyczynia się do zmniejszenia wrażliwości społecznej². Producenci i nadawcy muszą uwzględniać prawa odbiorców do takich treści, które zgodnie są z zasadą przyzwoitości i normami dobrego obyczaju. Pomimo, że uregulowania te są ustawowo zapisane, to nie zawsze są one przestrzegane. Media, które kreują naszą rzeczywistość coraz częściej nazywane są „czwartą władzą”, której wpływ i oddziaływanie na społeczeństwo sprawia, że niejednokrotnie są one wykorzystywane do prywatnych celów, przez dziennikarzy, polityków, nadawców.

Szczególną rolę w procesie komunikowania odgrywa polityka, która to często steruje mediami, w taki sposób, aby zyskać jak największą liczbę zwolenników prezentowanych poglądów. Zdarza się także, że publikacje ukazujące się w danym kraju wykorzystywane są do analiz i prognoz, mających na celu poznanie społeczeństwa i dostosowanie się do jego potrzeb. Informacja jest jednym z narzędzi wykorzystywanych przez politykę, ale wykorzystywana jest ona również w sferze kultury. Bez dobrego przepływu informacji nie możliwe jest korzystanie z dorobku kulturowego integrującej się Europy. Zdarzają się sytuacje, gdzie za pośrednictwem kultury przemycane są treści polityczne. Media spełniając swoją misję kulturalną, w żaden sposób nie mogą zastąpić bezpośredniego kontaktu człowieka z kulturą, gdyż opinia dysponenta może prowadzić do nieobiektywnej oceny. Ponadto istotna jest ochrona i popularyzacja dziedzictwa kulturowego własnego kraju, a poprzez dominację niektórych mediów jest to zacierane. W dobie ekspansji państw demo-

² Tamże, s. 144-146.

kratycznych, to te silniejsze mają mimo wszystko największy wpływ na wymianę i selekcję informacji, co jest uważane za jedną z form cenzury we współczesnej Europie.

Media oprócz wymienionych funkcji spełniają także funkcję finansową. Nastawienie na zysk realizowane jest poprzez wszechobecną reklamę. Producenci sięgają do sprawdzonych środków, jakimi są przemoc, seks i sensacja. Medialny świat jest synonimem szczęścia, dlatego pokazuje się w nim bogactwo i urodę³. W dobie ciągle wzrastającej ilości informacji, gdy jest tak duże prawdopodobieństwo tworzenia się szumów informacyjnych dysponenti walczą o każdego odbiorcę, poprzez wykorzystanie tak zwanej „polityki informacji” można nawet wpływać na kształtowanie się postaw obywateli⁴. A wymiana informacji powinna opierać się na równości i wzajemnych korzyściach. Narzucanie swoich modeli życia przez kraje bogate, burzy budujące się struktury informacyjne. A rozwój kontaktów międzynarodowych niejednokrotnie powoduje zmiany w systemach informacji⁵.

Zniesienie cenzury spowodowało, że globalny rynek mediów zmienia się, i tak też dzieje się w Europie. Szczególnie od lat dziewięćdziesiątych i na początku dwudziestego pierwszego wieku można zauważyć procesy zmian na rynku mediów. Rozszerzające się struktury Unii Europejskiej prowadzą do sukcesywnej europeizacji mediów. Konsekwencją, czego są obserwowane zachodzące zmiany

³ M. Skawińska, *Edukacja medialna w świecie globalnym. Wpływ przemocy medialnej i wirtualnej rzeczywistości na zachowania przestępcze młodzieży*, [w:] *Współczesne oblicza mediów*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2005, s. 148-149.

⁴ Tamże, s. 84.

⁵ A. Marszałek, *Informacja a polityka*, [w:] *Współczesne oblicza...*, dz. cyt., s. 86-88.

w sferze kultury, ekonomii czy geopolityki. Jednym z przykładów państw, które są pod wpływem transformacji systemowej jest Polska, gdzie na rynku medialnym dokonano prywatyzacji, uwolniono się od cenzury, zyskując wolność mediów, ruszyła tam także machina zmian technologii informatycznych⁶.

Unia Europejska oraz Rada Europy tworząc niezależne od siebie standardy ładu komunikacyjnego, skupiają się w szczególności na normach wolności prasy. Pomimo tego, że systemy te są od siebie niezależne, to są względem siebie subsydiarne⁷. Cała organizacja mediów, tego jak powinny funkcjonować opisane są w regulacjach zawartych w konwencjach Rady Europy, deklaracjach, zaleceniach oraz umowach międzynarodowych. Najważniejsze z tych dokumentów zostały przyjęte przez państwa członkowskie Unii Europejskiej. Regulacje te dotyczą przede wszystkim kwestii wolności słowa, praw autorskich, ograniczeń w reklamie⁸.

Stały rozwój technologii powoduje, że kolejne przepisy zaczynają się dezaktualizować, są już projekty nowej dyrektywy, która w pełniejszy sposób ureguluje dynamicznie rozwijający się rynek mediów, i wskaże kolejne wytyczne dla dalszego funkcjonowania polityki audiowizualnej. Prężnie rozwijający się rynek mediów audiowizualnych jest bardzo dużym wyzwaniem dla legislatywy, jednak jak pokazuje rzeczywistość Unia Europejska świetnie radzi sobie

⁶ T. Sasińska-Klas, A. Hess, *Media a integracja europejska*, Kraków 2004, s. 194.

⁷ J. Sobczak, *Polskie prawo prasowe wobec wyzwań europejskich*, [w:] I. Dobosz, B. Zając (red.) *Polskie media w jednoczącej się Europie*, Kraków 2006, s. 34.

⁸ E. Stasiak-Jazukiewicz, *Polityka medialna Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 23.

z umieszczeniem mediów w ramach prawnych⁹, tak, aby były uporządkowane, a z drugiej strony nieograniczone.

Żyjąc w demokratycznej Europie, w czasach, kiedy wolność słowa jest respektowana może się wydawać, że media nie mogą podlegać żadnym ograniczeniom. Jednak po głębszej analizie można stwierdzić, że media podlegają wielu regulacjom, i na pewno nie można powiedzieć, że są wolne.

2. Współczesne formy cenzury

Współczesne formy cenzury, to nie kojarząca się wszystkim cenzura prewencyjna. Tak naprawdę cenzura rządowa to tylko mały fragment cenzorskiej działalności. Współczesna cenzura, to cały mechanizm, który poprzez media osacza całe społeczeństwo.

Jedną z łagodniejszych form cenzury społecznej jest nacisk grup zorganizowanych, kulturalnych, politycznych, wyznaniowych, które swoje postulaty publicznie rozsyłają do wydawców, ustawodawców, czy samych właścicieli mediów. Mimo, iż wydaje się to bardzo łagodną formą ingerencji, wpływ, jaki wywiera ta zorganizowana kampania nacisków jest olbrzymi.

Inną formą nacisku posługują się korporacje finansowe, banki, sieci handlowe, czasem także instytucje samorządowe a nawet państwowe, które umieszczają w mediach i prasie drogie reklamy, a następnie grożą wycofaniem się. W ten sposób regulują informacje, które publikowane są w mediach.

⁹ M. K. Szewczyk, *Telewizja w polityce audiowizualnej Unii Europejskiej*, [w:] B. Mucha-Leszko (red.), *Polityka społeczno-ekonomiczna Unii Europejskiej*, Lublin 1999, s. 143.

Kolejnym narzędziem ingerencji, czy nawet formy specyficznej cenzury jest aparat *public relation*¹⁰ uważany za współczesny sterownik mass mediów¹¹, w którym istotnym elementem jest kreowanie wiarygodnego wizerunku firmy, przez świadome i celowe kształtowanie takich postaw.

W Polsce również można spotkać się z przejawem cenzury czy też ingerencji w publikowane programy. W ustawie o radiofonii i telewizji istnieje zapis dotyczący przestrzegania w publikowanych programach tak zwanych „wartości chrześcijańskich”. W związku z wprowadzeniem takiego ograniczenia wiele programów jest skazanych na odrzucenie, gdyż ich idea jest sprzeczna z ustawą, a wyemitowanie ich w mediach grozi utratą licencji dla stacji.

W Unii Europejskiej można stwierdzić, że nie ma instytucji cenzury rządowej, jednak zauważalna jest kontrola, ingerencja i wszelkiego rodzaju naciski wywodzące się z różnego rodzaju układów politycznych, ideologicznych czy ekonomicznych¹². Prawo dysponuje różnymi możliwościami regulowania działalności mediów. W zależności od tego, jaka jest forma i zakres regulacji, wyróżnia się trzy typy ograniczeń wolności prasy:

- subsydiowanie – forma finansowania bezpośredniego lub pośredniego mediów przez państwo,
- regulacje strukturalne – ograniczenie liczby tytułów prasowych, jakie mogą należeć do jednego właściciela,

¹⁰ Zarządzanie procesami komunikacyjnymi pomiędzy organizacjami, osobami i grupami odniesienia poprzez działania oparte na współpracy z mediami, mające na celu tworzenie tożsamości wizualnej.

¹¹ Środki masowego przekazu.

¹² T. Goban-Klas, *Granice wolności mediów*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2004, s. 419-421.

- ograniczenia treściowe – zakaz przekazywania określonych treści, lub nakaz ich publikowania.

Media będąc integralną częścią naszego życia, sprawiają, że niemożliwe jest uchronienie ich przed cenzurą ze strony organów władzy¹³. Alternatywą dla nich jest samoregulacja. Czym zatem jest samoregulacja, czy to też jest jedna z form cenzury? Samoregulacja jest odpowiedzią środowiska medialnego na wszelkie formy ich ograniczenia i cenzurowania, jej zadaniem jest ochrona społeczeństwa przed nieuczciwą i nieetyczną informacją. System samoregulacji i samokontroli jest bardzo elastyczny, w związku z tym bardzo szybko reaguje na zmiany i dostosowuje się do nich. Samoregulacja jest formą kontroli, która pozwala regulować działalność mass mediów, nie doprowadzając do stosowania cenzury, co w demokratycznym świecie jest tak ważne.

3. Czy możliwe jest istnienie cenzury w państwach demokratycznych?

Dlaczego państwo, tak boi się wolności prasy, bo „to właśnie pisanie – demaskujące i oskarżycielskie, a często, zwyczajnie – informujące, miało ważny udział w likwidacji gułagów i obozów koncentracyjnych, obalaniu wielu zbrodniczych reżimów w rodzaju dyktatury Pol Pota, Mobutu, Amina czy Duvaliera. I właśnie, dlatego, że słowo pisane mogło zawsze wiele zmienić, było ono postrachem każdej autorytarnej władzy, która zwalczała je wszelkimi sposobami. Stąd umieszczenie ksiąg na indeksach kościelnych, stąd

palenie książek na stosach, zmuszanie pisarzy do emigracji, skazywanie ich na śmierć. W gruncie rzeczy nie możemy sobie wyobrazić podręcznika historii powszechnej, w którym nie byłoby rozdziału o tym, jak słowo pisane w formie kursujących ulotek, tajnych pisemek, podziemnej prasy i nieregularnych wydawnictw wpływało na wynik toczących się walk społecznych i politycznych”¹⁴. Jednak naczelną zasadą państwa demokratycznego jest wolność prasy i wolność słowa. Czy więc można mówić o cenzurze w demokratycznej Europie?

Media mają wpływ na proces masowego komunikowania się, dlatego są bardzo istotnym elementem w procesie zjednoczenia. Unia Europejska jak każda władza wykorzystuje wpływ mediów na ten proces, zgodnie z celami, które wynikają z przyjętego systemu wartości, potrzeb społecznych, czy też sytuacji ekonomiczno-gospodarczo-społecznej¹⁵. Jednak stawiając jasno określone cele przed polityką medialną, posługuje się różnymi narzędziami, które można określić mianem współczesnych form cenzury. Obecnie w Europie poza formalnymi formami cenzury istnieją także inne, takie jak wpływanie pewnych środowisk na przekazywane treści programowe, selekcja i hierarchizacja informacji i programów, podawanie zamiast suchych faktów wprowadzających i nakierunkowujących społeczeństwo opinii i komentarzy. Taka sytuacja nie wpływa pozytywnie na zagwarantowane każdemu obywatelowi prawo do rzetelnej, bezstronnej informacji.

¹³http://209.85.129.104/search?q=cache:j_yY0uqG26QJ:portal.wsiz.rzeszow.pl/plik.aspx%3Fid%3D2138+cenzura+w+pa%C5%84stwie+demokratycznym&hl=pl&ct=clnk&cd=1&gl=pl, z dnia 22.06.2007

¹⁴ I. Borkowski, A. Woźny, *Media lokalne w świecie wolności i ograniczeń*, Wrocław 2003, s.12

¹⁵ E. Stasiak-Jazukiewicz, *Polityka medialna...*, dz. cyt., s. 7.

W społeczeństwie demokratycznym zakazane jest istnienie cenzury. Niestety formy, jakie obecnie ona przybiera, nie zawsze dają się zauważyć. Ingerencja w programy, przemilczenia, tendencyjne komentarze, tonowanie drastycznych, szokujących informacji, to wszystko wpływa na zawartość docierających do ludzi informacji, nie będąc zauważane przez zwykłego obywatela¹⁶.

Dlatego wręcz niemożliwe jest istnienie całkowicie wolnych, neutralnych mediów, nawet w państwach demokratycznych. Tocząca się we współczesnym świecie walka o wpływ na kształtowanie informacji, szczególnie tych, które pokazują aktorów sceny politycznej skutecznie to uniemożliwia¹⁷. Polityka, w celu zachowania korzystnego wizerunku w społeczeństwie stara się za wszelką cenę kontrolować informacje i ich przepływ, co w szczególny sposób odbija się na mediach publicznych. Ponadto demokracja, która zakłada wolność prasy i wolność słowa, musi akceptować takie jej ograniczenia, które są przyjęte w celu prawidłowego funkcjonowania tego systemu¹⁸.

4. Religia jako jedna z form cenzury

Wolność słowa jest wartością fundamentalną dla każdego demokratycznego państwa. Jednak wolność słowa to także odpowiedzialność, przede wszystkim odpowiedzialność moralna. W tym miejscu musi nastąpić rozgraniczenie, które odpowiada nie tylko

¹⁶ Tamże, z dnia 22.06.2007

¹⁷ <http://www.ap.krakow.pl/ptn/ref2006/Jankojc.pdf>, z dnia 22.06.2007

¹⁸ http://209.85.129.104/search?q=cache:j_yY0uqG26QJ:portal.wsiz.rzeszow.pl/plik.aspx%3Fid%3D2138+demokracja+a+cenzura&hl=pl&ct=clnk&cd=40&gl=pl z dnia 1.07.2007

temu, co dzieje się w Polsce, ale w innych krajach demokratycznych, szczególnie chrześcijańskich również. Istnieją dwie kultury: fundamentalna oraz demokratyczno-liberalna, i adekwatnie do tego podziału możemy mówić o istnieniu dwóch moralności. Kultura fundamentalna ma silne zakorzenienie w religii, odwołując się do wartości wiary w życiu człowieka. Zgodnie z tym wartości moralne są wartościami religijnymi. Charakterystyczne jest, zatem dla tej kultury społeczeństwo zamknięte. Mimo tego, że cechy takie jak równość, czy wolność mają charakter fundamentalny, to rola silnego państwa burzy tutaj obraz tej wolności. Inaczej przedstawia się to w kulturze demokratyczno-liberalnej, gdzie oprócz równości i wolności istnieją takie wartości jak tolerancja, autonomia czy racjonalność¹⁹. Ale czy wiara i wartości, jakimi kieruje się religia ograniczają media. W pewien sposób tak, i jest to na pewno jedna z form cenzury. Różnica jest tylko taka, że różne religie, mają różne systemy wartości. Biorąc pod uwagę chrześcijaństwo i islam, czy którąś z religii wschodnich, da się zauważyć między nimi olbrzymie różnice. Dlatego programy, które cieszą się popularnością wśród Europejczyków mogą mieć zupełnie inny wydźwięk w przypadku emisji w którymś z krajów muzułmańskich.

Podobna sytuacja występuje w przypadku reklam, które robione są pod odbiorcę, a ich forma i treść jest dostosowywana do środowiska, czy też społeczności, do jakiej jest adresowana.

Patrząc pod kątem jednoczącej się Europy na tę formę ograniczania mediów, gdzie społeczeństwa, mimo że, podobne, różnią się

¹⁹http://www.europaprzyszlosci.org/pl/aktualne_wydarzenia/kryteria_wolnosci_slowa, *Moja Europa – Granice wolności słowa, zapis debaty*.

bardzo od siebie, warto zadać sobie pytanie, czy jest możliwość stworzenia jednolitego systemu, który odnosząc się do wyznawanych przez społeczeństwo wartości w celu jego ochrony ograniczy media, nie naruszając prawa do wolności słowa. Państwa członkowskie Unii Europejskiej pomimo integracji zachowują swoją odrębność kulturową, co jest jedną z przyczyn uniemożliwiających stworzenie takiego systemu. Owszem, przyjmując takie dokumenty jak Europejska Konwencja Ochrony Praw Człowieka, czy Karta Praw Podstawowych pewne wartości na pewno są zgodne, jednak nie wszystkie, a w kwestii określenia granicy wolności mediów państwa członkowskie mają odmienne zdania.

W Europie istnieją przepisy określające przestępstwo obrazy uczuć religijnych, które ma służyć wolności wyznania. Zapis ten jednak dławi odmiennosc oraz krytyczne poglądy i sposoby ich wyrażania w mediach, a to oznacza, że jest to rodzaj dyskryminującej cenzury. Olbrzymim problemem w tej kwestii jest fakt, że bardzo trudno ustalić kryteria oceny, gdzie kończy się wolność słowa a zaczyna znieważenie przedmiotu czci. Rangę tego problemu potęguje fakt, iż niejasność tych regulacji zagraża fundamentalnemu prawu człowieka do wolności wyrażania swoich poglądów. Dlatego postulowane jest wprowadzenie w przepisach określenia, które mówi o szanowaniu „przekonań” religijnych. Jest to szczególnie istotne w przypadku osób wierzących, jak również tych, którzy nie wierzą, gdyż przy takim podejściu brany jest pod uwagę fakt przekonań światopoglądowych²⁰.

²⁰ <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3440>, z dnia 23.06.2007

5. Normy etyczne – pomiędzy cenzurą a wolnością wypowiedzi

Nie można cenzurować mediów, bo to jest sprzeczne z prawami, które ma zagwarantowany każdy człowiek, czyli prawo do wolności słowa, wolności wyrażania własnych opinii i poglądów. Cenzura zabija innowacyjność, kreatywność, ujednocila. Jest przejawem kontroli nad tym, co ma kształtować społeczeństwo. Z drugiej strony media nazywane coraz częściej „czwarta władzą” wykorzystują swoją pozycję. Kreują naszą rzeczywistość, pokazują to, co chcą, żeby było pokazane. Narzucają nam także pewien tok myślowy poprzez przekazywanie informacji w formie komentarza, który ma odpowiedni, zaplanowany przez nie wpływ na odbiorców. A to staje się niebezpieczne dla społeczeństwa, gdyż rzeczywistość zaczyna się mieszać z kreacją medialną, tworzoną przez jednostki. Pewną formą cenzury, jest tak zwana „poprawność polityczna”, która dotyczy przede wszystkim formy wyrażania się. Obecnie Europa jest na etapie przyjmowania tych norm poprawności politycznej, które mają na celu przeciwdziałanie językowi nienawiści, który wzbudza opresję i ma za zadanie łagodzić nasze wypowiedzi. Jednak stosując się do tych zasad sami ograniczamy sobie możliwość krytykowania zjawisk społecznych, a to nie o to chodzi.

Dlatego konieczne jest istnienie reguł prawa dotyczących działalności mediów. Nie można, przy tym zakładać, że to prawo, które reguluje działalność mediów jest cenzurą, czy ograniczeniem ich wolności. Pomiędzy tymi dwoma czynnikami musi istnieć kompromis, który powinien wynikać z poczucia etyki ludzi mediów, wyrażającego się w zdolności do oceny własnego postępowania.

Dlatego na straży równowagi pomiędzy ochroną społeczeństwa, a kultem wolności wypowiedzi w mediach stoją normy etyczne.

W 1936 roku Międzynarodowa Unia Stowarzyszeń Prasowych stworzyła swoisty dekalog norm etycznych. Kolejnym krokiem było podpisanie 20 listopada 1983 roku dziesięciu Międzynarodowych zasad etyki zawodowej w dziennikarstwie:

- prawa do swobodnego wyrażania opinii i otrzymywania prawdziwych informacji,
- prawa do dążenia przez dziennikarza do poznania prawdy i obiektywnego przedstawienia rzeczywistości,
- ponoszenia odpowiedzialności za przekazywana informację,
- integracji ludzi prasy, w celu ochrony zawodowych zasad i przekonań,
- prawa do dostępu do mediów i sprostowań,
- prawa do ochrony życia prywatnego przez ludzi,
- ochrony interesu i moralności społecznej,
- ochrony uniwersalnych wartości,
- prawa do obiektywnej oceny wojny, oraz różnych form przemocy, dyskryminacji,
- poszanowania światowego ładu w komunikacji i informacji społecznej²¹.

Dziesięć lat później w 1993 roku została przyjęta Rezolucja 1003 Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, która określała etyczne zasady dla dziennikarzy. Deklaracja ta wymaga od tego

²¹ W. Pisarek, *Kodeksy Etyki Dziennikarskiej*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i...*, dz. cyt., s. 426-427.

zawodu postawy odpowiedzialności za przekazywane informacje i opinie. Muszą być one zgodne z prawdą, obiektywne, uczciwe i etyczne. Zakazuje dziennikarzom czerpania korzyści, czy zaspokajania interesów prywatnych, kosztem wykonywania czynności zawodowych, oraz stoi na straży ochrony prywatności oraz prawa do domniemania niewinności. Z chęcią przyjęta przez dziennikarzy Rezolucja 1003 została mocno skrytykowana przez wydawców, którzy określili ją, jako chęć ocenzurowania mediów.

W Polsce od 1945 roku obowiązuje Dziennikarski Kodeks Obyczajowy, z którego po dzień dzisiejszy korzysta jedno z trzech stowarzyszeń dziennikarzy – Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich. Od 1991 roku funkcjonuje także Dziennikarski Kodeks Obyczajowy Stowarzyszenia Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej obowiązujący w tymże stowarzyszeniu. Zgodnie z tym kodeksem dziennikarze nie mogą propagować żadnych form agresji czy przemocy, słownie obrażać, poniżać i szantażować obywateli, oraz obrażać ich uczucia religijne.

Szczególnym dokumentem w kwestii etyki w mediach jest Karta Etyczna Mediów. Została ona przyjęta w 1955 roku przez stowarzyszenia dziennikarskie, Telewizję Polską, Radio. Zawiera ona siedem podstawowych zasad:

- zasadę prawdy,
- zasadę obiektywizmu,
- zasadę oddzielania informacji od komentarza,
- zasadę uczciwości dziennikarzy,
- zasadę szacunku i tolerancji,
- zasadę pierwszeństwa dobra odbiorcy,

- zasadę wolności i odpowiedzialności za formę i treść, które dziennikarze, wydawcy, producenci i nadawcy zobowiązali się przestrzegać. Do wdrożenia Karty, oraz wydawania opinii w przypadkach, gdy zostanie ona naruszona powołano Radę Etyki Mediów. Ponadto niektóre z mediów posiadają własne organy sprawujące kontrolę nad przestrzeganiem norm etycznych.

„Trudno mówić o poprawnym funkcjonowaniu mediów i całej przestrzeni medialnej bez etyki, bez fundamentalnych zasad etycznych”²². Nie stworzono specjalnych zasad, które obowiązywałyby w mediach, to są takie same zasady, jakie obowiązują w innych dziedzinach. Etyka w mediach dotyczy wszystkich uczestniczących w całej przestrzeni medialnej, oraz wszystkich jej sfer, poczynając od treści przekazu, przez proces produkcji po systemy medialne. Normy etyczne nie są ograniczeniem wolności wypowiedzi, one stoją pomiędzy nią a cenzurą. Podstawą etyki mediów jest dojrzałe i sprawiedliwe korzystanie z wolności i odpowiedzialności²³.

6. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji cenzorem

Media zawsze były kontrolowane, gdyż uznawano je za czynnik oddziaływania politycznego. Ingerencję tę tłumaczono chęcią zapewnienia ładu komunikacyjnego. Pomimo prób w Europie nie został wypracowany jednolity system kontroli mediów. Wynika to przede wszystkim, ze zróżnicowania polityczno kulturowego państw członkowskich Unii Europejskiej. Jednak największym problemem

²² http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2006/09-2006/01.htm, z dnia 1.07.2007

²³ Tamże

jest powiązanie kontroli mediów z zasadą wolności, którą to mają zagwarantowaną.

W Polsce media podlegają podwójnej kontroli, gdyż tak wynika z sytuacji ekonomiczno-prawnej Telewizji Polskiej. Dlatego też minister skarbu kontroluje Telewizję Polską od strony gospodarczej, natomiast z drugiej strony nadzór nad działalnością programową sponsoruje specjalnie do tego celu powołana Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji²⁴.

29 grudnia 1992 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uchwalił ustawę, która weszła w życie 1 marca 1993 roku, na mocy której, powołana została Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Rozpoczęła ona swą działalność 28 kwietnia 1993 roku. Zgodnie z zapisem w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku, art. 213 „1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji” oraz wydaje ona rozporządzenia i podejmuje uchwały²⁵. Zgodnie z art. 6 ustawy o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992 roku Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży samodzielności nadawców i interesów odbiorców, a także zapewnia otwarty i pluralistyczny charakter radiofonii i telewizji. Do jej zadań należy przede wszystkim projektowanie kierunków polityki państwa w dziedzinie radiofonii i telewizji, określanie warunków prowadzenia działalności przez nadawców, podejmowanie rozstrzygnięć w sprawach dotyczących przyznawania koncesji na rozpowszechnianie i rozprowadzanie programów; sprawowanie kontroli nad działalnością nadawców;

²⁴ A. Jaskiernia, *Publiczne media...*, dz. cyt., s. 246-249.

ponadto organizowanie badań treści i odbioru programów radiowych i telewizyjnych; ustalanie wysokości opłat pobieranych za udzielenie koncesji oraz wpis do rejestru; również opiniowanie projektów ustaw oraz umów międzynarodowych dotyczących działalności radiofonii i telewizji; inicjowanie postępu naukowo-technicznego w dziedzinie radiofonii i telewizji; organizowanie i współpracowanie z zagranicą w kwestii radiofonii i telewizji oraz nawiązywanie współpracy z organizacjami i instytucjami w zakresie ochrony praw autorskich, praw wykonawców, praw producentów oraz nadawców programów radiowych i telewizyjnych²⁶.

Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji zgodnie z celem, w jakim była powołana prowadzi monitoring nadawców, zarówno pod względem treści programowych, jak i pod kątem przestrzegania przez nadawców przepisów, którym podlegają. Ponadto monitoruje reklamy, czas ich emisji, produkty i usługi, które są objęte ograniczeniami czy zakazami, oraz na podstawie opinii i uwag, społeczeństwa podejmuje są działania interwencyjne. Monitoringowi Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji podlega także techniczna strona funkcjonowania mediów, ich zasięg, jakość. Kontroli i ocenie podlega również kwestia sytuacji ekonomiczno-finansowej koncesjonowanych nadawców, oraz zmiany rynkowe, jakie zachodzą na polskim rynku mediów.

W swojej działalności Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji kieruje się priorytetami europejskiej polityki audiowizualnej, gdyż „Polski rynek mediów systematycznie upodabnia się, a raczej staje

²⁵ *Organy kontroli państwowej i ochrony prawa, Rozdział IX Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku* (Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r.)

się częścią rynku europejskiego i światowego. Konsekwencją jest stałe poszukiwanie kapitału niezbędnego dla rozwoju mediów, różne formy integracji oraz powstawanie grup medialnych o bardzo złożonej strukturze zarówno pod względem funkcjonalnym jak i kapitałowym²⁷. Podążając za tymi zmianami zmienia się także funkcja Rady, która coraz bardziej skupia się na zadaniach nadzorczo-kontrolnych²⁸.

Czy Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji jest cenzorem? Patrząc na zakres jej obowiązków można tak powiedzieć, ale z drugiej strony ktoś musi nadzorować działalność mediów tak, aby działały zgodnie z prawem i obowiązującymi przepisami.

7. A czy nie mogłoby być bez cenzury?

Wolność słowa uzasadnia się ją jako:

- autonomię jednostki, oraz związane z nią wartości dotyczące jej suwerenności, samospełnienia i samorealizacji,
- dążenie do poznania prawdy, które jest możliwe w przypadku nieskrępowanej wolności komunikowania, informowania i poglądów,
- krzewienie tolerancyjnych wartości, dla postaw i poglądów budzących naszą niechęć i sprzeciw,
- demokrację, która przejawia się przez wolność wypowiedzi, z szczególnym uwzględnieniem spraw publicznych.

Jednak ta wolność często wchodzi w konflikt z innymi wartościami, takimi jak moralność, obyczajowość. Konflikt, jaki tu

²⁶ Art. 6 Ustawy o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992 roku

²⁷ http://bip.krrit.gov.pl/pl/bip/mon_nad/monitoring_wlascielski, z dnia 1.07.2007

powstaje jest trudny do rozwiązania, i wcale nie oznacza, że wolność słowa, wolność wypowiedzi zawsze musi zwyciężyć, bo przecież wolność nie ma charakteru absolutnego. Z drugiej jednak strony chęć ograniczenia tej wolności, musi być uzasadniona, a co za tym idzie, nie można, każdego ograniczenia wolności słowa i wolności wypowiedzi w mediach traktować jako cenzury.

Media pełnią bardzo ważną rolę w życiu każdego człowieka. Są środkiem uprzyjemniającym życie, zastępują bezpośrednie uczestnictwo w kulturze, pełnią rolę informacyjną²⁹.

Niezaprzeczalnym faktem jest istnienie w mediach cenzury. Natomiast jej stopień zależy przede wszystkim od środka przekazu. W przypadku telewizji cenzura jest bardziej zauważalna, niż w innych mediach. Programy, które mogą szkodzić młodym widzom szczególnie takie, które zawierają przemoc czy pornografię są emitowane w godzinach nocnych. Ponadto wprowadzone są odpowiednie oznaczenia, które określają, dla kogo przeznaczona jest dana audycja. Programy, które są przeznaczone do emisji, zanim to nastąpi przechodzą przez szereg różnego rodzaju kontroli. Bardzo rzadko zdarza się tak, że nagranie trafia na ekrany w pierwotnym kształcie, gdyż wymagana jest autoryzacja, potrzebne są wymagania ramówki programowej, obostrzenia prawne przed ewentualnym zniesławieniem.

Misją mediów nie jest propagowanie wszechobecnej przemocy i rozpusty. Programy, które trafiają na ekrany są odpowiedzią na zapotrzebowanie odbiorców, i są one dobierane tak, aby zwiąk-

²⁸ <http://bip.krrit.gov.pl/>, z dnia 1.07.2007

żyć oglądalność, a tego typu rzeczy drastycznie zwiększają atrakcyjność emitowanego materiału. Media funkcjonują pod publikę, i to społeczeństwo w pewnym sensie je kształtuje, bo to ono tworzy media, a nie media społeczeństwo.

Czy cenzura w mediach jest zjawiskiem negatywnym? Na to pytanie nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Media tworzone są po to, aby dzielić się informacjami z innymi w sposób obiektywny. Natomiast cenzura nieważna, w jakiej formie jest wynikiem forsowania i propagowania wyznawanych przez kogoś poglądów. Cenzura przedstawiana jest w różnych formach, i wiele z nich szkodzi społeczeństwu, jego harmonijnemu rozwojowi, ogranicza, powoduje niezadowolenie obywateli. Ograniczanie swobody wypowiedzi, krępowanie słów najczęściej spotykają się z wrogim nastawieniem. Jak pokazuje historia, społeczeństwa, którym brakowało swobody wypowiedzi podejmowały działania obronne, mające na celu zmniejszenie represji, zaprzestanie oficjalnej propagandy, która szerzy ideologicznie poprawny światopogląd.

Tak samo jak w przypadku mediów, to ludzie tworzą cenzurę, przepisy, obostrzenia, ograniczenia, które nie rzadko mają na celu ochronę społeczeństwa, przed demoralizacją. Dziennikarze, wydawcy, producenci i nadawcy szanując niezbywalne prawo człowieka do prawdy, kierując się zasadą dobra wspólnego, świadomi roli mediów w życiu człowieka i społeczeństwa obywatelskiego muszą kierować się jakimiś regułami, które nie będą cenzurą, ale pewnym wyznacznikiem, dzięki któremu możliwe będzie w pełni korzystanie z zagwa-

²⁹ Z. Bauer, *Gatunki dziennikarskie*, [w:] Z. Bauer, E. Chudziński (red.), *Dziennikarstwo i...*, dz. cyt., s. 169.

rantowanych nam wolności. Dlatego, tylko i wyłącznie od społeczeństwa zależy, jakie reguły korzystania z wolności stwarza i jakimi chce się kierować. Tworząc te reguły, społeczeństwo powinno opierać je na zasadach odpowiedzialności, rzetelności. Zasady te powinny przyświecać dobru ogólnemu. Kiedy warunki te nie są spełniane reguły te stają się cenzurą.

Z drugiej strony cenzury nie można jednoznacznie zaklasyfikować jako złej, takiej, która przenika do świadomości człowieka. Cenzura, która kształtuje i prostuje moralność społeczeństwa, i dotyczy tylko tych spraw, których zakwestionowania chciałby ogół jest zjawiskiem pozytywnym³⁰.

Ważne jest, aby społeczeństwo zdawało sobie sprawę z jej istnienia, ponadto musi być ono odporne na wszelkiego rodzaju próby manipulacji, jakimi jest atakowane choćby w reklamie. Tylko w przypadku istnienia takiej świadomości społeczeństwo będzie mogło powiedzieć o sobie, że jest naprawdę wolne³¹.

Dylematów i niejasności związanych z granicami wolności wypowiedzi jest wiele. Wolność słowa nie powinna stanowić wartości sama w sobie, gdyż jest ceną społecznie swobodą tylko wtedy, gdy służy społeczeństwu. W dzisiejszym świecie nie ma możliwości istnienia zupełnie wolnych mediów. Muszą istnieć przepisy, regulacje, normy etyczne. Wyobraźmy sobie sytuację, w której ich nie ma, a media korzystają z pełnej wolności, czyli pokazują treści obrażające uczucia określonych grup społecznych i religijnych, informacje dyskryminujące jednostki i grupy, treści, które są niedozwolone lub

³⁰ http://www.cenzura.zyxist.com/index.php/cenzura_w_mediach, z dnia 22.06.2007

szkodliwe. Czy takie wolne media spełniają nasze oczekiwania?, Czy chcemy oglądać brutalność, przemoc, zniewagę i zło? Rola, jaką odgrywają media w dzisiejszym świecie, jest niebagatelna, dlatego, aby nie zagrażać społeczeństwu ich działalność musi być regulowana. A tylko od społeczeństwa zależy, czy zostanie nazwane to cenzurą, która daje poczucie ograniczenia, czy regulacją, która nas chroni.

Zakończenie

Cenzura jest formą ograniczenia w każdej dziedzinie życia, kontrolą obyczajów, moralności oraz poglądów i wypowiedzi rozpowszechnianych za pośrednictwem narzędzi komunikowania społecznego. Media, ze względu na swój charakter są w pewien sposób na nią skazane.

Żyjąc w państwie demokratycznym chcemy, aby media były wolne i niezależne. Media mając tak duży wpływ na kształtowanie się społeczeństwa nie mogą jednak być wolne od odpowiedzialności, a więc szacunku do każdego człowieka i wyznawanych przez niego wartości. Ponadto media powinny być podporządkowane jednej fundamentalnej zasadzie prawdy, gdyż to sprawia, że są one obiektywne i niezależne. Niestety współczesne media coraz częściej stawiają na rentowność i zysk, dążą do sensacji, przez co obniża się ich standard. Kreują świat na potrzeby rynku lub dla pieniędzy, a ten niejednokrotnie mija się z rzeczywistością. Taka sytuacja powoduje zaniechanie publicznej misji mediów.

³¹ http://www.cenzura.zyxist.com/index.php/cenzura?cmm_cenzura_w_mediach=1, z dnia 22.06.2007

Szczególną rolę w kreowaniu otaczającego nas świata odgrywa reklama, która będąc wykorzystywana za pośrednictwem mediów silnie oddziałuje na społeczeństwo. Nic tak przecież nie zapada w pamięci, jak chwytliwe hasło reklamowe, czy szokujący obraz, i może właśnie, dlatego jest ona w tak dużym stopniu ograniczana.

Media, które funkcjonują w demokratycznej Unii Europejskiej tak naprawdę wcale nie są wolne od cenzury. Ta współczesna cenzura wygląda trochę inaczej, niż kilkadziesiąt, czy kilkaset lat temu, ale wciąż pozostaje cenzurą. Zmieniła się jej forma, ale zamysł pozostał ten sam. Jednak patrząc na cenzurę w reklamie nie można powiedzieć, że jest ona zjawiskiem zupełnie negatywnym.

Ukazane współczesne formy cenzury pokazują, że rzeczywistość, jaką przedstawiają nam media to dobrze wyreżyserowany spektakl, który ma na celu wpływanie na postawy ludzi, podejmowane przez nich decyzje, a co za tym idzie kreowanie i ukierunkowywanie całego społeczeństwa. Analizując problem istnienia cenzury zauważalny jest fakt, że może ona przybierać różne formy, wśród których oprócz negatywnych znajdują się również pozytywne. To one chronią ludzi przed zgubnym wpływem fałszywego, kreowanego w mediach świata pięknych i bogatych. Dzięki pewnym regulacjom, obostrzeniom i zasadom nie poniża się ludzkiej godności, nie pokazuje się rzeczy bardzo intymnych, cierpienia, tortur, agonii, nie daje się fałszywego świadectwa.

Cenzura w mediach nadal istnieje, i w dobie ekspansji medialnej wpływa nie tylko na same media, ale kształtuje również społeczeństwo, dlatego współczesne media nie mogą funkcjonować bez żadnych ograniczeń, gdyż to rodziłoby różnego rodzaju nadużycia. A

zatem, nie wszystkie współczesne formy cenzury w mediach są zjawiskiem negatywnym. Coraz częściej zdarza się tak, że stoją na straży moralności i chronią społeczeństwo przed demoralizacją. Uważam, że wolne media to takie, które funkcjonują pomiędzy kontrolą a anarchią. Jednak, aby media spełniały wyznaczoną im rolę sama wolność nie wystarczy, musi być ona połączona z odpowiedzialnością za przekazywane treści, rzetelnością dziennikarskiego przekazu, a także niezależnością.

Media pokazują to, co społeczeństwo chce oglądać, dlatego to ludzie je kształtują, a tym samym ponoszą odpowiedzialność za przekazywane treści. To społeczeństwo jest cenzorem, który określa, co wolno mediom, a czego nie. Dlatego wyznaczając granice wolności mediom musimy być świadomi odpowiedzialności, jaka na nas spoczywa.